

Mae Casgliad y Gwasanaeth Cenedlaethol Cymru, (1947-61/63) a grëwyd gan Age Cymru Dyfed, wedi'i wneud yn bosib diolch i Gronfa Dreftadaeth y Loteri Genedlaethol.

Dyddiad y cyfweiliad: 11 o Chwefror 2026

Lleoliad: Ceredigion

Cyfwelydd: Neil Davies

Camera: Hugh Morgan

Hendry McMahon

'Llu Amddiffyn De Affrica',

1974

Methodoleg: Casglwyd stori Hendry am ei Wasanaeth Cenedlaethol trwy ymweliad i weld Hendry yn mis Chwefror 2026.

Mae'r awdur wedi groeswrio atgofion Hendry gyda ffynonellau gwybodaeth ychwanegol chymaint a phosib er mwyn cael darlun gwell o profiad Hendry yn y Llu Amddiffyn De Affrica.

Recordiwyd y cyfweiliad gyda Hendry ar ffilm. Weithiau bydd y gwylwr yn clywed Hendry yn cyfeirio at un o'r cyfwelwyr o'r enw 'Hugh', y gellir ei glywed yn gofyn cwestiynau.

Mae'r Awdur wedi crynhoi cynnwys y cyfweiliad ac ar adegau wedi dyfynnu Hendry yn y naratif hwn i roi eglurder. Hefyd, ychwanegwyd gwybodaeth ffeithiol i gynnig rhywfaint o gyd-destun i'r naratif hwn.

Mae barn a sylwadau sy'n chael eu rhannu gan Hendry yn y naratif hwn yn atebol i Hendry yn unig. Yr unig bwrpas o'r cyfweiliad hyn yw cyflwyno a recordio atgofion Hendry wedi'u cefnogi gan ffaith o'i brofiad o ymgymryd â Gwasanaeth Cenedlaethol yn Llu Amddiffyn De Affrica.

**** Mae rhywfaint o ddeunydd yn y naratif hwn yn ymwneud â gwrthdaro arfog ar gyfnod yn Ne Affrica a allai gynhyrfu'r gwyliwr. Cynghorir y darllenwyd i fod yn ofalus cyn gwyllo'r ffilm a chynnwys y naratif.

Cefndir

Mae Hendry yn dechrau'r cyfweiliad gan roi sylwadau ar ei eni ym mis Ionawr 1956 mewn ardal yn Ne Affrica a elwir yn East Rand. Mae hon yn rhan o dalaith Gauteng sy'n cwmpasu Johannesburg. Mae'n disgrifio'r dref lle cafodd ei fagu, Boksburg. Mae'r dref yn adnabyddus am y diwydiant mwyngloddio aur ac efallai ei bod yn fwyaf adnabyddus am gynnal mwyngloddiau dyfnaf y byd, gyda siafft 'Hercules' yn cyrraedd dyfnder dros 3,500 metr.

Aeth Hendry ymlaen i ddisgrifio'r ardal ehangach o amgylch Johannesburg, gan esbonio'r gair 'Rand', yn derm a fabwysiadwyd ar gyfer ardaloedd mwy, sy'n dilyn 4 cyfeiriad y cwmpawd. Mae o hefyd yn ceisio esbonio'r dirwedd i'r gwyliwr ei ddeall.

Ar y pwynt hwn mae Hendry yn sôn am drefgordd 'Soweto' sydd i'r de-orllewin o ganol Johannesburg. Yn ddiweddarach, mae'r dreflan hon yn chwarae rhan arwyddocaol, yn y cyfweiliad, pan fydd Hendry yn adrodd rhai o'i brofiadau yn gwasanaethu yn y 'SADF' (Llu Amddiffyn De-Affrica).

Mae'r ardal lle ganwyd a magwyd Hendry wedi'i darlunio yn y map hwn.

Llun gan Wikipedia.com

Mae'n siarad ychydig am ei blentyndod.

"Roedden ni'n naif iawn wrth dyfu fyny yn Ne Affrica, naif iawn."

Gan egluro'r sylw hwn, mae Hendry yn esbonio nad oedd y papurau newydd yn cael cyhoeddi wynebau pobl a gafwyd yn euog o droseddau. Roedd hyn yn cysgodi plant i ryw raddau rhag realiti'r sefyllfa yn Johannesburg.

Mae'n cofio normalrwydd o byw gyda milwyr mewn lifrai yn y gymuned.

“Yn enwedig pan gyrhaeddais yr ysgol uwchradd. Pan oeddwn i'n 13 oed, gwelsom fechgyn y Fyddin, milwyr yn y dref. Roedden ni'n meddwl ei fod yn cŵl.”

Yn fuan byddai'r bechgyn yn cael gweld yn agosach ar fyddin De Affrica, wrth i grwpiau cadetiaid ddod yn rhan o'r sefydliad addysgol.

“Yn yr ysgol, roedd gennym ni gadetiaid ysgol. Roeddech chi'n cael lifrai ac bob dydd Mawrth bydd rhaid i chi wisgo eich Khakis, crysau brown, trowsus a het. O tua 10am y bore tan hanner dydd roedden ni'n gwneud 'sgwar-bashing', gan ddysgu sut i orymdeithio.”

Gyda golwg ôl, mae Hendry yn myfyrio ar y rhesymau dros bresenoldeb y cadetiaid yn yr ysgol.

“Roedden nhw'n paratoi ni, wyddoch chi, ar gyfer gwasanaeth milwrol.”

Wrth i'r bechgyn ddod i oed, tra roedden nhw'n dal yn yr ysgol, roedd y system yn gwneud yn ofynnol i bob bachgen gyflwyno i gofrestru ffurfiol.

“Pan droddom ni'n 16 oed, ar ôl y gwasanaeth, roedd rhaid i bob bachgen o oedran penodol aros ar ôl. Dyna pryd maen nhw'n gwirio eich enw a phopeth. Dyna pryd maen nhw'n eich cael chi. Dy chi'n mynd i gael eich galw i fyny i'r Fyddin.”

Rhwng 16 a 18 oed, parhaodd y bechgyn i astudio neu symud i waith. Dysgodd Hendry Drin Gwallt, a oedd yn sgil a fyddai o fudd iddo yn y dyfodol. Ar ôl cyrraedd 18 oed, byddai bechgyn yn gorfod gwasanaethu'n filwrol.

“Pan fyddwch chi'n cyrraedd 18 oed, mae'n bendant. Oni bai eich bod chi'n mynd i'r Brifysgol ac yn cael eithriad am yr amser hwnnw nes i chi orffen eich cwrs. Ond os byddwch chi'n gorffen yr ysgol ac yn mynd am grefft reolaidd, na, rydych chi'n mynd i wneud eich Gwasanaeth Cenedlaethol.”

Mae Hendry yn cynnig cyfrif gonest o realiti eu sefyllfa.

“Mae'r cyfan yn llawn 'bravado' a phob dim, ond y diwrnod y byddwch chi'n cael y llythyr ac maen nhw'n dweud wrthyh chi am fod yno ar ddyddiad o'r fath, ar amser o'r fath, a rhestr o'r hyn sydd raid i chi ddod ag- dyna pryd mae'n taro chi.”

Gwasanaeth Cenedlaethol

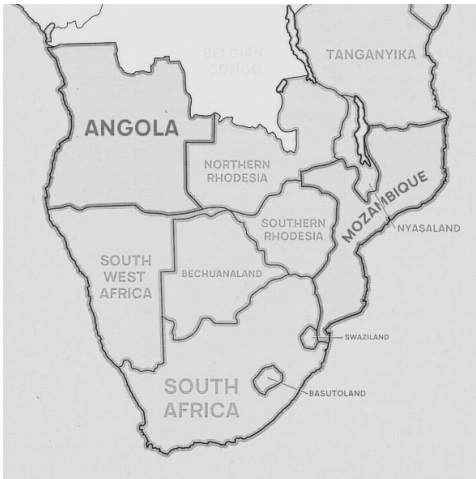
Yn y degawd y bu Hendry yn gwasanaethu, sef y 1970au, roedd rhanbarth de-orllewin Affrica yn cael ei lywodraethu gan Dde Affrica. Yn y pen draw, daeth yn adnabyddus fel Namibia, pan enillodd y wlad annibyniaeth. Roedd gan Dde Affrica lawer o ddylanwad yn Ne-orllewin Affrica a gwledydd cyfagos, gan gynnwys Angola.

Ymunodd Hendry â system gwasanaeth milwrol gorfodol ym 1974.

Ers 1972, roedd De Affrica wedi wynebu problemau diogelwch cynyddol ar y ffin â Namibia ac yn fewnol yn yr ardaloedd trefol mawr. Roedd y gyfundrefn Apartheid wedi'i hen sefydlu ond roedd gwrthwynebiad cynyddol i'r polisi o wahanu hiliol. Roedd tensiwn yn cynyddu ac yn y pen draw byddai achosion o anhrefn ar raddfa fawr. Erbyn i Hendry ymuno â'r Fyddin, roedd rhyfel cartref yn Angola gyfagos hefyd yn

ymddangos yn anochel. Roedd De Affrica wedi ymrwmo i gefnogi carfan UNITA o bleidiau a oedd yn gwrthwynebu newid.

Er mwyn cefnogi ei amcanion, roedd angen gweithlu ar awdurdodau De Affrica. Cafodd yr angen hwn ei ddiwallu drwy conscripsiwn filwrol. Gwelodd 1974 gynnydd sylweddol yn nifer y dynion ifanc a ymunodd â'r fyddin am gyfnod cychwynnol o 12 mis o wasanaeth, gydag ymrwymiad rhan-amser o 19 diwrnod y flwyddyn. Yn ymarferol, ymddengys bod rhywfaint o amrywiad yn y ffordd y datblygodd y gwasanaeth cychwynnol o 12 mis. Mae Hendry yn esbonio ei brofiad ei hun yn ddiweddarach yn y cyfweiliad.

Mae'r map cyfnod hwn yn dangos y sefyllfa yn ne Affrica sy'n ymwneud â chyfnod Hendry yn gwasanaethu yn y SADF.

Lun gan Kaden Change Facebook

Mae'r cyfweiliad yn symud ymlaen i Hendry yn siarad am y cyflwyniad anghwrtais i fywyd milwrol. Adroddodd i ardal dderbynfa mewn sefydliad o'r enw 'Witwatersrand' Johannesburg.

“Dy chi'n cyrraedd yno ac dy chi'n gweld cannoedd o fechgyn fel chi. Pob un yn eu dillad sifil gyda'u mam neu chariad. Yn y cefndir mae cwpl o dysgawdwyr yn cerdded o gwmpas.

Cefais fy ngalw i fynd i'r Magnelau. Roedd gennym ni lawer o Fombardwyr yn cerdded o gwmpas. Yn eithaf haerllug, dwy streipen, un streipen a'r math yma o beth.

Gorymdeithion ni i lawr tua 2 filltir i'r orsaf drenau. Rydyn ni'n mynd ar y trê'n milwyr hwn. Dydych chi ddim yn adnabod neb, gallwch chi weld y pryder ar wynebau y bechgyn i gyd. Dim ond 18 oed ydyn nhw.

Ar ôl tua 2.5 awr dy chi'n tynnu i mewn i seidin sydd ar ganolfan y Fyddin. Mae'r drysau'n agor a'ch gorchymyn i sefyll a dyna lle mae'r hwyl yn dechrau!”

Mae Hendry yn parhau gydag atgofion o ychydig ddyddiau cyntaf cythryblus yn y Fyddin. Yn enwedig sut y cafodd y recriwtiaid eu trin gan y staff hyfforddi.

“Maen nhw wrth eu bodd yn cosbi pobl. Maen nhw'n cerdded o gwmpas yn gweiddi ‘Helo ferched’ a ‘Chi gyd yn ferched’ y math yna o beth ac yna maen nhw'n eich gorymdeithio i ffwrdd ac rydych chi'n dod i mewn i'r ganolfan filwrol.”

Wedi'i aseinio i'r Magnelau, ymunodd â chatrawd o'r enw 14eg Magnelau Maes (Ceffylau), a oedd wedi'i lleoli yn Potchefstroom. Roedd yr uned hon yn gyfrifol am hyfforddi recriwtiaid a oedd yn ymuno â'r fyddin reolaidd a hefyd Milwyr Cenedlaethol.

Dilynodd Byddin De Affrica lwybr hen, traddodiadol ar sut i droi sifiliaid mewn i filwyr.

“Am 4 o'r gloch y bore mae'r hyfforddwyr yn codi ac yn cicio chi allan. Yna, dy chi'n cael eich cymryd yn gyntaf i torri dy gwallt. Mae miloedd o ddynion yno, i gyd i gael eu gwallt 'di dorri. Pump, chwech o farfwyr mewn llinell. Maen nhw'n wych- maen nhw'n gwneud toriadau mewn 2 funud. O'r fan honno, dy chi'n cael eich cludo i le, lle dy chi'n llenwi pob math o ffurflenni. Mae'n rhaid i chi wneud eich ewyllys. Yna, chi'n mynd i gael archwiliad meddygol, cannoedd o fechgyn yn sefyll mewn llinellau.”

Roedd yr archwiliad meddygol yn brofiad anodd.

“Unwaith y bydd hynny drosodd, mae'n rhyddhad llwyr. Mae e'n cymryd diwrnod, dau ddiwrnod. Mae nhw'n mynd â chi i ble maen nhw'n dosbarthu'r holl offer. Maen nhw'n dal i'ch trin â 'menig plant.”

Ar y pwynt hwn yn y cyfweiliad, mae Hendry yn myfyrio ar y driniaeth a oedd i ddod tuag ef a'i gyfeillion 18 oed.

“Yn aml iawn rwy'n meddwl yn ôl i'r dyddiau hynny ac yn meddwl pam eu bod nhw wedi ein trin ni mor wael? Gwnaethon nhw troi ni'n anghwladgarol trwy ein trin ni mor wael.”

Ar ôl dosbarthu'r offer, lle derbyniodd y bechgyn reiffl ymhlith llawer o eitemau eraill, chafodd nhw eu chymryd i'r llety.

“Roedden ni'n byw mewn tref pebyll. Roedd rhwng 6 ac 8 ohonom ni mewn pabell. Dyna lle mae eich 'hwyl' yn dechrau. Byddech chi'n clywed y generaduron yn cychwyn tua hanner awr wedi 3. Daeth y golau ymlaen ac o fewn munudau mae'r Bombardiers hyn yn rhedeg o gwmpas, 'cussing' chi i gyd. Roedd rhai o'r fechgyn ddim gallu codi, roedd nhw mor anghyfarwydd ag ef. Roedd yna bwcedi rownd y lle yn llawn tywod a dŵr. Dwi wedi gweld Bombardiers gyda bwcedi llawn 5 galwyn a'i daflu dros rhywun yn y gwely.”

Her arall a wynebwyd gan y recriwtiaid oedd y newid mewn diet ac amodau glanweithiol. Roedd ychydig iawn o recriwtiaid oedd yn osgoi gofid stumog. Doedd Hendry ddim un ohonyn nhw.

“Y prif beth roedden nhw eisiau wneud roedd mynd ar eich ôl chi, yn mhobman. Ble bynnag yr ewch, roedd rhaid i chi redeg. Yna byddwch yn mynd ar gyrsiau rhwystr a gyd o hynny. Dyna beth roedd nhw'n ei alw'n consgripsiwn. Cawsom rhwng 3 a 4 mis o'r hunllef honno.”

Cafodd y recriwtiaid eu cyfyngu i'r ganolfan am gyfnod hir. Achosodd hyn lawer o ofid a dicter ymhlith cymdeithion Hendry. Penderfynodd lansio ymgais gyfrinachol am ddarn bach o ryddid...

“Yn y pen draw, dy chi wedi beni eich 12 wythnos. Dy chi fod i gael pas, ond yn yr holl amser hwnnw, wnes i erioed gael un. Ond roeddwn i'n ddyn a arferai feddwl lot. Un noson, llwyddais i torri allan a llwyddais i gyrraedd adref. Felly, roeddwn i'n rhydd. Gyrodd mam fi yn ôl i Jo'berg a nes I ddal fws i Potchefstroom. Cyrhaeddais yn ôl i'r gwersyll, a doedd neb yn gwybod o'n i wedi bod yn 'AWOL'!”

Roedd Hendry wedi dianc gyda thaith adref heb awdurdod ond yn ddiweddarach yn ei wasanaeth, ni fyddai mor lwcus. Cafodd gyfnod yn y Barics Cadw (Detention Barracks). Mae Hendry yn adrodd stori ddiddorol am ei arhosiad yn 'DB' yn ddiweddarach yn y cyfweiliad.

Ar ôl i'r hyfforddiant sylfaenol ddod i ben, mae'r milwyr yn derbyn postiadau i wahanol unedau.

“Ar ôl i chi wneud y 12, 14 wythnos hynny rydych chi'n cael yr hyn a elwir eich 'mustering'. Roedd rhai dynion yn mynd i fod yn Yrrwyr Tryciau, neu roeddech chi'n mynd i fod yn Gwniwr, neu'n Gogydd. Dy chi'n gwneud yr swydd a ddywedir wrthy ch chi ei wneud.”

Dywedwyd wrth Hendry y byddai'n gwniwr yn y Magnelau Brenhinol.

Roedd y Milwyr Cenedlaethol bellach yn filwyr yn yr SADF ac wedi ymrwymo i delerau gwasanaeth penodol. Yn ogystal â'r 9 mis o wasanaeth llawn amser, roedd ymwyrmiad wrth gefn.

“Ar ôl i chi gwblhau eich gwasanaeth milwrol, dy chi'n dal yn gymwys i gael eich galw i fyny bob yn ail benwythnos a 3, 4 mis ar y tro bob blwyddyn.”*

*Mae Hendry yn cyfeirio at y cyfnod cychwynol o wasanaeth rheolaidd, a oedd yn cynnwys hyfforddiant.

Mae yna baradocs diddorol, y gall llawer o Filwyr Cenedlaethol yn y DU ei uniaethu hefyd.

“Dy chi'n gasau o gymaint. Ond y funud y byddwch chi'n cael eich pas, ac yn cyrraedd adref, yn y pen draw dy chi'n cwrdd â'ch ffrindiau. Maen nhw i gyd yn gwasanaethu yn y Fyddin ac mae ganddyn nhw eu pas. A chi'n cwrdd yn y dafarn leol a'r cyfan y gallwch chi siarad amdano yw'r Fyddin! Dy' chi caru e ac mae'n anghredadwy.”

14 Magnelau Maes (Ceffylau)

Cafodd milwyr newydd a ymunodd â'r gatrawd eu cyflwyno i'r gynau magnelau gan Gynwyr profiadol. Roedd hyn yn arwydd o gyfnod newydd o hyfforddiant, gyda milwyr newydd yn dysgu sut i ddod yn 'Gynwyr Magnelau'.

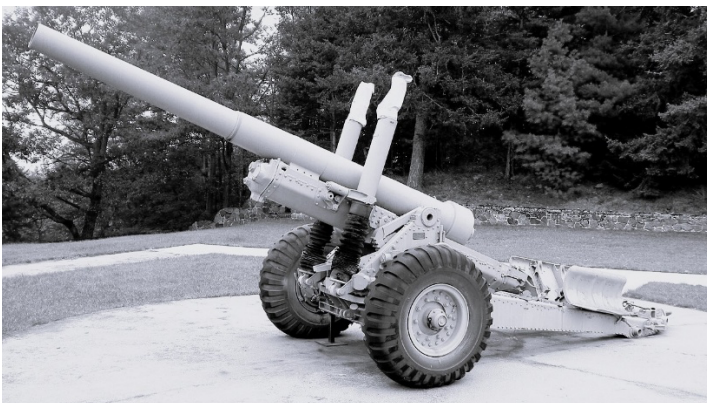
“Aeth y Gynwyr â ni i lawr i'n cychwyn ni. 25 Pwys, gwn anhygoel. 25 pwys o'r Ail Rhyfel Byd.”

Cafodd Hendry ei syfrdanu gan allu a pheirianeg y darn magnelau llai a ddefnyddiodd yr SADF yn y 1970au. Mae e'n disgrifio'r arf a'r bwledi yn fanwl. Gadawodd sŵn y gwn yn tanio argraff arno.

“Pan mae'r gwn yn cael ei saethu, mae ganddo sŵn perffaith hwn o 'Bam'!”

Fodd bynnag, pan gafodd ei ddefnyddio ar ymgyrchoedd yn ddiweddarach, roedd Hendry wedi'i dyngeddu i weithio ar ddarn magnelau gwahanol. Dyma oedd y gwn magnelau canolig BL 5.5 modfedd, a oedd ar y pryd dros 30 mlwydd oed, ond yn dal i fod yn arf aruthrol. Mae hirhoedledd ei oes weithredol yn dyst i'w ddyluniad a'i effeithiolrwydd ar faes y gad. Fe'i defnyddiwyd gan y SADF gyda chatrawdau maes yn ystod gweithrediadau yn Namibia ac Angola yn ystod y gwrthdaro a elwir yn 'Rhyfel y Ffin'. Gelwid hwn hefyd yn 'Rhyfel y Bush'.

“Roeddwn i ar y gynau mawr, y 55au. Y gwn roeddwn i arno oedd gwn rhif 7, byddwn i byth yn anghofio hynny. Bob tro, y gwn rhif 7 ac roedd gennych chi'r un criw gwn. Chafodd ein gwn ni ei adeiladu yn y DU ym 1942. Y darn mwyaf anhygoel o beiriannau dy chi erioed wedi'u gweld.”

Y gwn maes BL 5.5. Gwn o Ganada yw hwn. Roedd Hendry yn defnyddio amrywiad tebyg iawn i'r enghraifft hon.

Lun gan Wikimedia Commons

"Fy swydd i oedd gwniwr rhif 2, sy'n golygu fy mod i'n tynnu'r llinyn, boom. Roedd gennych chi raff o amgylch eich ysgwydd, ac roeddech chi'n pwyso i mewn. Y cyfan a welsoch chi oedd y gwn yn dod yn ôl gyda'r adlam. Pan fyddwch chi'n agor y bwlchiad, allwch chi ddim ei helpu a byddech chi'n cael ceg llawn o'r mwg cordit wnaeth ddod allan o fo. Mae hynny'n aros gyda chi drwy'r nos."

Ar ôl y cwrs dwys hwn ar gynnu magnelau, daeth hyfforddiant Hendry i ben.

"Aeth ymlaen ac ymlaen ac ymlaen. Pan wnaethon ni orffen ein hyfforddiant, rydych chi'n clirio allan."

Roedd 'clirio allan' mewn gwirionedd yn golygu, gyda'r hyfforddiant wedi'i gwblhau, ei fod yn rhydd i ddychwelyd i'w fywyd sifil ac aros am yr alwad i'w ddefnyddio. Ni fyddai hyn yn cymryd yn hir. Roedd profiad Hendry o hyfforddi ac yna cael ei anfon yn ôl i'w fywyd sifil o dan y 'fygythiad' cyson o cael eu alw i fyny, yn groes i Filwyr Cenedlaethol yn y DU sydd wedi cael eu hyfforddi gan y Fyddin neu'r RAF. Byddai nhw wedyn yn gwasanaethu eu dwy flynedd lawn cyn cael eu dadfobi i ddychwelyd i fywyd sifil. Er eu bod wedi'u rhoi ar y rhestr Wrth Gefn, ni chafodd y mwyafrif helaeth o Filwyr Cenedlaethol yn y DU eu galw i fyny eto i wasanaethu yn Lluoedd Arfog Prydain.

"Roeddwn i allan o'r Fyddin am 6 mis. Es i'n ôl i fy ngrefft trin gwallt. Ar ôl 6 mis, cefais Delegram 'Mae angen i chi adrodd i... rydych chi'n mynd yn ôl i'r ardal weithredol am 3 mis.' Gallen nhw ddweud 3 mis ond dweud, 'O, mae gennym ni newyddion drwg, rydyn ni'n eich cadw chi am fis arall.'"

Roedd y Telegram yn golygu bod Hendry yn mynd i wneud ei ran yn 'Rhyfel y Ffin'. Mae'n egluro'r hyn a ddeallodd ar y pryd fel yr 'Ardal Weithredol'.

"Gogledd Namibia oedd yr ardal Weithredol. Roedd darn tenau o dir o'r enw Ovamboland. Dyna lle'r oedd y rhyfel."

Roedd hwn yn wir yn faes rhyfel. Roedd gwrthdaro arfog yn digwydd rhwng Lluoedd Amddiffyn De Affrica ac adain arfog SWAPO*, a elwir yn PLAN**. Fodd bynnag, roedd lluoedd SWAPO wedi dioddef anawsterau sylweddol yn y gwrthdaro ac wedi troi at yr hyn a ddaeth yn adnabyddus fel 'tactegau gerila', gan ennill llwyddiant cynyddol gan ddefnyddio ffrwydrion tir a chynllwynion. Roedd barn y byd yn newid ac roedd gwrthwynebiad eang i reolaeth De Affrica yn Ne-orllewin Affrica. Mewn gwirionedd, roedd y Cenedloedd Unedig wedi gorchymyn yn erbyn rheolaeth De Affrica, gan adlewyrchu'r gwrthwynebiad cynyddol i bolisi apartheid. Nid oedd gan Hendry, fel ei gydwladwyr, y moethusrwydd o ddewis. Cawsant eu gorfodi i ufuddhau i orchmynion a chyflawni eu dyletswydd. Fel yr eglura Hendry yn y cyfweiliad hwn, roedd y gosb am anwybyddu gorfodi yn drwm. Felly, beth bynnag yw barn y darllenwyr ar y cyfnod cythryblus hwn yn hanes Affrica, cafodd dynion ifanc fel Hendry eu hunain rhoi mewn sefyllfa anodd iawn ac weithiau'n beryglus.

*SWAPO: Sefydliad Pobl De-orllewin Affrica

**PLAN: Byddin Rhyddhad Pobl Namibia

Gwrthdaro

"Ymdriniodd yr adran Heddlu â'r peth SWAPO yn dda iawn. Pan aethant yno gyntaf, nid oedd ganddynt unrhyw offer. Nhw oedd y rhai a ymladdodd SWAPO mewn gwirionedd. Roedd ein bechgyn ni yn meddwl

‘Beth ddiawl rydyn ni’n ei wneud yno?’ Dylen ni fod wedi aros o fewn ffiniau De Affrica. Dyna lle’r oedd ein problemau. Roedden nhw’n smyglo arfau i mewn ac yn gwneud offer bomiau.’

Roedd ymrwymiadau’r SADF yn uchel ac wedi’u gwasgaru ar draws gwahanol ymgyrchoedd. O ganlyniad, byddai’r baich yn disgyn ar Filwyr Cenedlaethol y cenhedloedd i lenwi’r bylchau a phoblogi’r gwahanol unedau a chatrawdau.

“Cawsom ein galw i fyny’n barhaus.”

Gan neidio ymlaen yn ei hanes i flynyddoedd lawer yn ddiweddarach, mae Hendry yn sôn am gymryd y sefyllfa i’w ddwylo ei hun er mwyn osgoi’r cylch o alwadau i fyny. Oherwydd roedd yn agored i alwad i fyny hyd at 65 oed!

“Ymfudais gyda fy ngwraig a’m 2 o blant. Roeddwn i fod i fynd i wersyll arall, ond ymfudon ni. Rwy’n cofio cael pleser mawr o anfon llythyr atynt a dweud wrthynt fy mod i ffwrdd.”

Gan ddychwelyd at ei atgofion ar gael ei leoli gyda Chatrawd Maes 14, mae Hendry yn cofio cwrdd â rhai milwyr o Brydain, a oedd yn Ne Affrica yn y 1970au.

“Rwy’n cofio bod mewn lle ar fy ngwersyll olaf. Rwy’n cofio dod i ardal a chlywais lais Prydeinig. Roedd rhai Berets Gwyrdd yn hyfforddi milwyr De Affrica. Fel arfer mae popeth yn Afrikaans, ond dynion Prydeinig oedd y rhain i gyd. Aethant i fyny i’r ardaloedd ffiniol hefyd.”

Roedd gan Fyddin De Affrica lawer o offer a wnaed yn y DU.

“Roedd gennym ni’r holl embargos a phethau felly, ond roedd y rhan fwyaf o’n pethau ni i gyd yn Brydeinig. Ein holl gerbydau, Bedfords a Land Rovers. Yn y pen draw, cawsom bethau Americanaidd, y Jeeps a’r Gladiators. Roedd ein holl gynnu yn gynnu Prydeinig o’r Ail Ryfel Byd. Offerynnau gweithiol hardd.”

Mae’r cyfweiliad yn symud ymlaen i 1976 ac mae Hendry yn cofio sut roedd y wlad yn ymddangos yn fwy ansefydlog, wrth i ddigwyddiadau o wrthdaro a thrais domestig, yn enwedig yn y Treflannau, ddod yn amlach.

“Yn 1976, fe darodd y crap go iawn y gefnogwr yn Ne Affrica. Roedd yr Undebau Llafur wedi cychwyn, ac fe wnaethon nhw ddechrau gyda therfysgoedd Soweto. Roedden nhw’n dweud bod y cwricwlwm newydd yr oedd y llywodraeth wedi’i roi drwy’r ysgolion yn Afrikaans, iaith y gormeswr. Yn lle i’r llywodraeth ddweud, ‘Dewiswch unrhyw iaith rydych chi ei eisiau’, fe wnaethon nhw lynu wrtho. Yna cawsom ni derfysgoedd Soweto.”

Cymerodd Hendry ran mewn moment hollbwysig yn hanes De Affrica. Ar 16 Mehefin 1976, arweiniodd myfyrwyr brotest torfol yn erbyn y polisi iaith. Ymatebodd yr awdurdodau mewn modd digyfaddawd, gan arwain at lawer o anafiadau ymhlith y dorf. Yn anffodus, lladdwyd bachgen 13 oed a sbardunodd y drasiedi hon derfysgoedd mewn sawl Trefgordd. Yn y pen draw, byddai 16 Mehefin yn cael ei adnabod fel ‘Diwrnod leuenctid’. Byddai gan y diwrnod cythryblus hwn oblygiadau i’r Milwyr Cenedlaethol ifanc a oedd yn gwasanaethu yn 14eg Catrawd Maes. Cafodd y conscriptiau eu defnyddio ochr yn ochr â’u cydweithwyr rheolaidd, wedi’u dal rhwng carfannau gwleidyddol rhyfelgar.

“Arweiniodd un terfysg at derfysg arall mewn llawer iawn o Drefgorddau. Yna cawsom ein galw i fyny eto, i yrru trwy’r Drefgorddau. Roedden nhw’n taflu bomiau petrol a ‘Choctelau Molatov’. Roedd yn hunllef. Byddem yn mynd i mewn yno gyda’n cerbydau milwrol ‘Mercedes Unimogs’ oedd ar agor ar y top ac â phlât trwchus (ar hyd yr ochr). Byddem i gyd yn eistedd i lawr yn isel.”

Amrywiad o'r Unimog gan Fyddin De Affrica, yn y llun yn cludo milwyr ym 1974. Defnyddiwyd amrywiadau yn y 'Rhyfel Ffiniau' a'r "Trefyddau".

Lun o Facebook 'South African Defence Industry and Military related'

Yn y pen draw, byddai cyfundrefn Apartheid yn cwmpo yn Ne Affrica, a dechreuodd y wlad ymdrechu am ddyfodol gwell, gydag arweinydd newydd, Nelson Mandela. Fodd bynnag, yn y dyddiau cynnar hynny pan ddechreuodd y mudiad protest dyfu'n gyflym, cafodd dynion ifanc fel Hendry eu taflu i crochan o gasineb, lle'r oedd perygl bob amser yn bresennol. Nid oedd gan gongsgriptiaid unrhyw ryddid i optio allan. Fel yr eglurodd Hendry yn gynharach, yn ei brofiad ef, cawsant eu galw i ddyletswydd neu eu hanfon i'r carchar.

Tra bod yr aflonyddwch sifil yn parhau, parhaodd y rhyfel ar y ffin.

"Hyd yn oed yn yr Ardal Weithredol, rydym yn ei alw ei'n 'Rhyfel y Ffin', roedd gennym lawer iawn o gysylltiadau. Hanner awr cyn codiad haul a hanner awr ar ôl machlud haul. Dyna'r amser y byddem yn dod dan ymosodiad. Byddem yn cloddio ffosydd neu'n gorwedd yn wastad, a byddent yn taflu mortar atoch. Un noson daethom dan dân trwm. Roeddent yn saethu atom yn y llwyn 3, 6 ac 8 troedfedd uwch ein pennau. Roedd miloedd o rowndiau olrhain yn hedfan!"

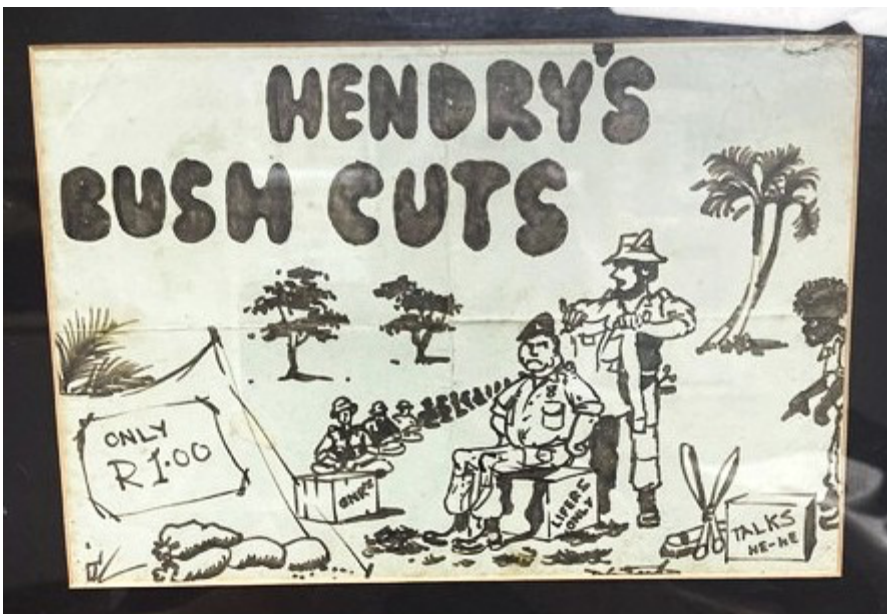
Barbwrio

Yn gynharach yn y cyfweiliad, soniodd Hendry ei fod wedi hyfforddi a gweithio fel Triniwr Gwallt cyn iddo gael ei orfodi i filwrol. Wrth i'r cyfweiliad gyrraedd ei gamau olaf, mae'n egluro sut y cafodd ei wasanaeth milwrol ei effeithio'n sylweddol gan gyfarfyddiad damweiniol un diwrnod.

"Be ddigwyddodd oedd ein bod ni'n mynd i'r llwyn am 3 a 4 mis ar y tro yng Ngogledd Namibia. Doeddech chi ddim hyd yn oed yn gallu cael golchiad. Roedden ni'n galw ein helmedau yn 'fwced tân' ac roedden ni'n lenwi nhw gyda ddŵr ac yn golchi gyda hynny. Doeddech nid lle i cael torri gwallt. Beth bynnag, byddwn i'n mynd â fy Siswrn, Crib a Ngŵn gyda fi. Byddwn yn torri gwallt fy ffrindiau ac un diwrnod mae'r (Swyddog) hwn yn dod ataf ac yn dweud 'Mae'r OC (Officer Commanding) yn gofyn a oes ots gennych chi ddod draw a thorri ei wallt?' Dywedais i 'Wrth gwrs' a newidiodd hynny fy mywyd! Dywedodd wrthyf 'Dewch bob pythefnos i dorri fy ngwallt'. Dywedais i 'Wrth gwrs, pa amser?!'

Yn wir, strôc o lwc dda oedd hwn! Ar ôl cwrdd â Hendry a chael torri gwallt gweddus, daethpwyd i gytundeb o ryw fath a sicraodd yr OC y byddai ef a'i filwyr yn cynnal ymddangosiad mor daclus â phosibl.

"Dywedodd wrthyf un diwrnod 'Rwyf am i chi fynd o amgylch yr ardal gyfan hon a dod o hyd i bawb sydd angen torri gwallt. Dywedwch wrth o nhw fod rhaid iddynt ddod atoch chi am dorri gwallt, a byddwch chi'n codi tâl 1 Rand arnyn nhw.' Dyna ddigwyddodd. Yn y diwedd roedden nhw'n ciwio lan."

Roedd ffrind Hendry yn gartwnydd ac fe wnaeth yr arwydd hwn i Hendry i 'hysbysebu' ei wasanaeth trin gwallt. Mae Hendry wedi cadw'r llun fel atgof annwyl o'i fusnes 'bush' llewyrchus.

Arweiniodd y Trin Gwallt at Hendry yn dod yn adnabyddus ledled y gatrawd, a hefyd tuag ffafrau pan gododd dyletswyddau penodol.

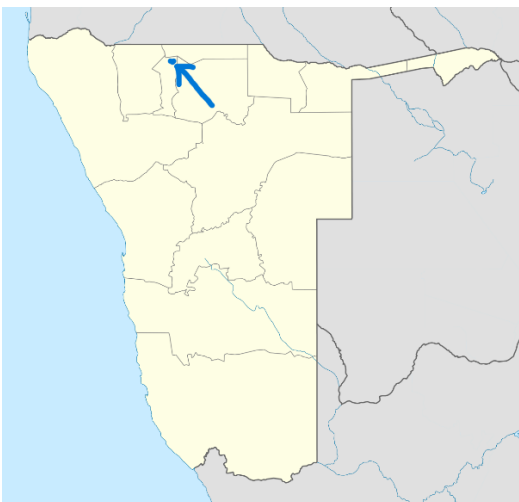
"Un diwrnod dywedodd ein Swyddog Rheoli wrthyf 'Gwranda, rydym yn anfon rhai cerbydau i'n Pencadlys yn Ondangwa. Mae angen elfen amddiffynnol arnom. Gwnewch yn siŵr eich bod yn mynd ar y cerbyd hwnnw. Byddwch yn gallu mynd yn ôl i'r ganolfan, cael cawod, golchi eich dillad.' Dywedais wrth fy ffrind fod rhaid i ni sicrhau bod ni'n fynd ar y peth hwnnw ac fe wnaethom. Roedd yn wych."

Parhaodd y bonws trin gwallt i dalu didendau i Hendry.

"Wnaethon ni byth fynd ar batrolau mwyach. Roedden ni'n gallu dweud 'Gwrandewch, mae'r Swyddog Rheoli wedi dweud "na" wrtha i. Roeddwn i'n gallu mynd ar yr elfennau amddiffynnol hyn, ac roeddwn i'n gallu ffonio fy nghariad ar ffôn lloeren. Roeddwn i'n gallu mynd i'r dafarn!"

Dechreuodd teithiau mynych Hendry allan o'r llwyn, yn ôl i'r Pencadlys, ddenu rhywfaint o sylw.

"Unwaith i'r bechgyn sylweddoli, daeth pobl i fi gyda rhestrau ac arian. Roedden nhw eisiau alcohol a sigarets yn bennaf."

Mae'r map syml hwn o Namibia heddiw yn dangos lle cafodd Hendry ei anfon yn y 'Rhyfel Ffiniau'. Mae'r saeth glas yn pwyntio at Ondangwa, lle'r oedd Pencadlys 14 FA wedi'i leoli yng ngogledd 'De-orllewin Affrica'. Mae De Affrica ei hun ymhellach i'r de, ger gwaelod yr ardal a amlygwyd.

Lun gan Wikipedia

Wrth i'r cyfweiliad ddechrau ar ei funudau olaf, mae Hendry unwaith eto'n ailadrodd natur orfodol consgripsiwn.

“Roeddech chi'n cael eich consgriptio ac os na wnaethoch chi ‘pitch up’ roedden nhw'n anfon yr Heddlu Milwrol allan ar unwaith. Rydych chi'n mynd i'r carchar. Gwrthododd rhai dynion ei wneud, ac wnaethon nhw'n mynd i'r carchar am rhwng 5 a 10 mlynedd. Does dim dianc ohono.”

Cyn i'r cyfweiliad ddod i ben, mae Hendry yn cyfeirio'n ôl at 'Detention Barracks'. Soniodd am y cyfnod hwn o'i wasanaeth, yn gynharach.

“Es i i'r 'DB' am 28 diwrnod. Roeddwn i a dyn o'r enw Robbie wedi bod yno am ychydig ddyddiau ac wedi dioddef. Roedd yn garchar o'r Rhyfel Byd Cyntaf gyda waliau 4 troedfedd o drwch yn Wynberg, Cape Town. Roedd y dyn hwn a oedd wedi bod yn 'AWOL' am 65 diwrnod a daliodd yr MP's ef y noson honno. Torrodd yn rhydd o'r Detention Police' a'i ddaliodd nhw ef. Y diwrnod nesaf, roedd rhaid iddo fynd i'r ysbyty. Rhoddon nhw fi a Robbie y tu allan gyda tasg i ofalu am yr ardd y tu allan i'r muriau. Daethon nhw ag ef yn ôl a thorrodd yn rhydd eto a rhedeg. Am ryw reswm yn y foment, rhedais fi a Robbie ar ei ôl. Daliodd Robbie y ddyn ac yna cyrhaeddais i. Cyrhaeddodd yr 'Detentio Police' a chawsom ef yn ôl.”

Mae Hendry yn parhau gyda'r stori hon ac yn adrodd sut aeth ddal y dyn wnaeth dianc arwain at ryddhad annisgwyl o'r carchar.

“Y diwrnod nesaf, fe wnaeth y Prif Swyddog o'r 'DB' Wynberg ein ffonio ni a dweud 'Gwnaethoch chi waith da iawn ddoe drwy ddal y dyn hwn. Yfory gallwch chi adael.' Roeddwn i wedi bod yna am 12 diwrnod a phan gyrhaeddais yn ôl i'm canolfan yng Cape Town roedd ein Rhingyll Mawr yn flin iawn, oherwydd eu bod nhw eisiau gwneud esiampol ohonof i!”

Felly, daw'r cyfweiliad i ben gyda buddugoliaeth arall, sy'n adlewyrchu profiad Gwasanaeth Cenedlaethol Hendry, a ddaeth i ben yn y pen draw gydag ef ar fwrdd awyren sifil, ar ei ffordd i'r Deyrnas Unedig.

Troednodyn

Mae'r hanes hwn yn cadw atgofion am wasanaeth i genedl De Affrica, gan berson a ymfudodd wedyn i fyw yn y DU ac ymgartrefu yng Nghymru. Mae'r hanes hwn yn cynnig cymhariaeth ddiddorol â phrofiad Milwyr Cenedlaethol a gafodd eu gorfodi i wasanaethu yn y fyddin Brydeinig.

Mae'r hanes naratif hwn, a fideo o'r cyfweiliad, wedi'i leoli yng nghasgliad Gwasanaeth Cenedlaethol Hendry McMahon yn Archif Cyn-filwyr Gorllewin Cymru, gwefan Casgliad y Werin Cymru.

Mae pob hawl, gan gynnwys hawliau cyhoeddi i'r erthygl hon, yn perthyn i Hendry McMahon, neu ei fuddiolwr uniongyrchol pe bai'n marw.

Mae hawliau cyhoeddi i ddeunydd gafodd eu defnyddio i gwblhau'r ddogfen hon yn aros gyda'r cyhoeddwr gwreiddiol. Rydym yn diolchgar iawn i'r ffynonellau gwybodaeth canlynol a helpodd adeiladau stori hon:

Wikipedia

Facebook (amrywiaeth o tudalennau)

Casgliad y Werin Cymru
People's Collection Wales

www.casgliadywerin.cymru
www.peoplescollection.wales

